

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Sociologiska institutionen

Kontroll i det offentliga rummet
En diskursanalys av ansökningar om tillstånd för
allmän kameraövervakning

Examensarbete i sociologi 15hp

Peter Hellström

Handledare: Martin Letell

Januari, 2010

Abstract

Titel: Kontroll i det offentliga rummet. En diskursanalys av ansökningar om tillstånd för allmän kameraövervakning.

Författare: Peter Hellström

Handledare: Martin Letell

Examinator: Abby Peterson

Typ av arbete: Examensarbete i sociologi

Tidpunkt: Hötterminen 2009

Antal tecken inkl. blanksteg: 59 460

Syfte och frågeställningar: Studien syftar till att kartlägga centrala teman för den lokala diskursen om kameraövervakning utifrån utsagor från aktörer som önskad bedriva allmän kameraövervakning i Göteborgs stad. Studiens frågeställningar är:

- Hur motiveras behovet av kameraövervakning?
- Vilka teman kan identifieras i ansökningarna?

Metod och material: Materialet består av ansökningshandlingar vilka skickats till Länsstyrelsen Västra Götaland för tillstånd till allmän kameraövervakning. Endast ansökningar vilka avser kameraövervakning i Göteborgs stad ingår i urvalet. Dessa ansökningar har bearbetats genom diskursanalys.

Huvudresultat: Aktörernas utsagor visar på en stor tilltro för kameraövervakningens möjligheter och användbarhet. Ansökningarna motiveras huvudsakligen med teman rörande trygghet för egen personal men även teman rörande brottsförebyggande syften och praktisk nytta förekommer. Uppfattningen om de hot vilka föreligger mot verksamheten är ofta kopplade till olika typer av hotbildsgeneraliseringar.

Nyckelord: Kameraövervakning, diskursanalys, social kontroll, hotbildsgeneralisering, riskuppfattning.

1. INLEDNING	4
2. PROBLEM	5
3. SYFTE	5
4. FRÅGESTÄLLNINGAR	5
5. TIDIGARE FORSKNING	5
6. TEORI	6
6.1 SOCIALA RELATIONER I FÖRÄNDRING	7
6.2 BETYDELSEN AV RISKSAMHÄLLETS FRAMVÄXT	7
6.3 KAMERAÖVERVAKNING OCH RISKBEGREPPET	9
6.4 HOTBILDSGENERALISERING	9
6.5 DISKURSER	11
7. BAKGRUND	12
7.1 LAGEN OM ALLMÄN KAMERAÖVERVAKNING	12
7.2 HUR EN ANSÖKAN SER UT	14
8. METOD	15
8.1 METODVAL	15
8.2 AVGRÄNSNINGAR OCH URVAL	15
8.3 RELIABILITET OCH VALIDITET	16
8.4 KRITISKA REFLEKTIONER	17
8.5 FORSKNINGSETISKA ASPEKTER	17
9. RESULTAT OCH ANALYS	17
9.1 TRYGGHET	18
9.2 HOTBILDSGENERALISERING	20
9.3 PRAKTISK NYTTA	22
9.4 PRIVATISERING AV DET OFFENTLIGA RUMMET	24
9.5 SAMMANFATTNING AV ANALYS OCH RESULTAT	25
9.6 SLUTSATSER	26
10. DISKUSSION	28
11. KÄLLFÖRTECKNING	31
POPULÄRVETENSKAPLIG FRAMSTÄLLNING	33

1. Inledning

I Storbritannien är kontroll- och säkerhetsindustrin en så kallad ”big business” där det finns stora summor pengar att tjäna; det går cirka en kamera på var fjortonde medborgare (4,2 miljoner kameror) och genomsnittsbritten fångas på kamera cirka 300 gånger per dag (Brå 2007:7). Mellan åren 1999-2001 spenderade den brittiska regeringen 170 miljoner pund, motsvarande 2300 miljoner kronor på kameraövervakning i tätorter och storstäder (ibid., s.15). Vid sidan om dessa utgifter tillkommer de för privata aktörer som butiks- och fastighetsägare med flera. Sverige är inte i närheten av denna omfattning på övervakning men trenden är ändå tydlig; Brottsförebyggande rådet (2003:5) bedömer att antalet övervakningskameror i Sverige dubblerades under 1990-talet och SVT Aktuellt (2009-11-04) rapporterar att antalet kameratillstånd gått från knappt femtusen år 1996 till över artontusen år 2008. Det är huvudsakligen två lagar som reglerar var och hur övervakningskameror får användas:

1. Personuppgiftslagen (PuL) för kameraövervakning på platser dit allmänheten har begränsat eller inget tillträde. Tillstånd krävs ej, Datainspektionen är tillsynsmyndighet. Detta inkluderar personalutrymmen, lager i butiker, skolmatsalar med mera.
2. Lagen om allmän kameraövervakning för övervakning av platser dit allmänheten har tillträde. Tillstånd krävs normalt från Länsstyrelsen. Inkluderar butiker, skolgårdar, restauranger med mera.

I Göteborgs stad övervakas samtliga spårvagnar och en stor andel av bussarna i kollektivtrafiken med kamera. Dessutom övervakas vissa skolor, butiker, parkeringar, varuhus, restauranger och många fler helt eller delvis offentliga utrymmen som ligger under lagen om allmän kameraövervakning.

Frågan om huruvida kameraövervakning av specifika platser är en effektiv metod eller inte kan vara nog så intressant för en fallstudie, men denna studie fokuserar istället på hur de som vill använda sig av allmän kameraövervakning talar om denna. Aktörernas utsagor innehåller en mängd förutsättningar, antaganden och påståenden som uppvisar intressanta aspekter på kameraövervakning som ett socialt fenomen.

2. Problem

De tidigare studier vilka jag har läst har huvudsakligen behandlat kameraövervakningen utifrån ett strukturellt perspektiv som lämnat lite utrymme åt granskningar av enskilda aktörer. Studier som granskar bakomliggande faktorer till kameraövervakning som Lyon's *The Electronic Eye* (1994) eller Garlands *The Culture of Control* (2001) behandlar huvudsakligen frågan på en makronivå där övergripande samhälleliga förändringar och teknisk utveckling ligger i fokus.

En kritisk granskning av hur den diskurs om kameraövervakning som används av de aktörer vilka vill nyttja kameraövervakning i sin verksamhet ser ut kan säga mycket om samhällsutvecklingen i stort, men det har så vitt jag kunnat se fått lite utrymme i befintlig forskning.

3. Syfte

Denna studie skall kartlägga den lokala diskursen om kameraövervakning i Göteborgs stad genom att identifiera de återkommande teman vilka är centrala för att motivera behovet av kameraövervakning. Genom att lägga ett tydligt aktörsperspektiv och ta ner analysen från den övergripande strukturella nivån på detta sätt kan en fördjupad förståelse skapas för hur kameraövervakning uppfattas av dem som har för avsikt att använda sig av den.

4. Frågeställningar

Studiens övergripande frågeställningar är inriktade på aktöremas utsagor och lyder som följer:

- Hur motiveras behovet av kameraövervakning?
- Vilka teman kan identifieras i ansökningarna?

5. Tidigare forskning

Vid en genomgång av tidigare forskning så har inga studier funnits med syften eller genomföranden som liknar denna studies. Bristen på liknande studier berörs även i problemställningen ovan. Norris & Armstrong (1999) är den studie jag har funnit som kommer närmast ett aktörsperspektiv; de bedriver en observationsstudie på övervakningscentraler i Storbritannien. Vad de studerar är dock hur

kameraövervakningen bedrivs, vilka grupper som är i fokus för övervakningen och hur det skiljer sig beroende på vem det är som kontrollerar kameran.

Tidigare forskning som har behandlat aktörers motiv till kameraövervakning har jag alltså inte kunnat finna. En anledning till detta kan vara att lagstiftningen i andra länder ofta skiljer sig markant från den svenska och inga ansökningar om tillstånd krävs varför dessa inte går att studera. Å andra sidan är intervjustudier rörande motiv bakom kameraövervakning genomförbara varför denna faktor inte utesluter möjligheten till denna typ av studier. Möjligen är den huvudsakliga orsaken istället att motiven till kameraövervakning ofta tas för självklara även bland forskare som istället fokuserar på kameraövervakningens brottspreventiva effekter (se bl.a. Brå 2003, Brå 2007), strukturella förutsättningar (Garland 2001) eller expansion och normalisering (se bl.a. Flyghed m.fl 2000, Innes 2001).

6. Teori

Detta kapitel beskriver den teoretiska grunden för studien och definierar dess centrala begrepp. Till att börja med så är det svårt att skriva ett sociologiskt arbete om övervakning utan att nämna Foucault och hans beskrivningar av det panoptiska samhället; ett samhälle där individen ständigt och i alla situationer kan vara övervakad och på grund av detta undviker avvikande beteende (Norris & Armstrong 1999:91). Dagens samhälle är dock inte att betrakta som panoptiskt och det är inte heller den typen av frågor som behandlas här.

Då denna studie huvudsakligen behandlar kameraövervakning med fenomenets sociala aspekter i fokus är det följaktligen den forskning som har berört detta område som är av intresse. Flertalet studier har behandlat de strukturella förutsättningarna för framväxten av vad som kommit att kallas för både ett ”övervakningssamhälle” (Norris & Armstrong 1999) och en ”kontrollkultur” (Garland 2001). De mest övergripande strukturella förändringarna som legat till grund för de nya formerna av övervakning är dels tekniska men även de förändringar av det sociala rummet som skett i och med urbaniseringen och industrialiseringen under 1900-talet har spelat en viktig roll.

6.1 Sociala relationer i förändring

Enligt Lofland har städernas utformning främjat en anonymitet som på sikt har lett till att människor finner sig själva leva sina liv i ett *stranger society*; som en främling i ett samhälle av främlingar (ur Norris & Armstrong 1999:21). Den typ av ”övervakning” som har varit nödvändig för att upprätthålla ett nödvändigt förtroende mellan människor som lever tillsammans har förändrats drastiskt i och med denna samhällsförändring. Historiskt sett har övervakningen enligt Lofland varit interpersonell, lokal och intim: människor kände varandra och var geografiskt bundna på ett annat sätt än vad som nu är fallet.

I det moderna samhället med dess ökade sociala och geografiska mobilitet har denna grundläggande form av social kontroll övergått till att i allt högre utsträckning vara opersonlig, byråkratisk och formaliserad (ibid.). Personkännedom har inom det byråkratiska samhället i allt större utsträckning ersatts med formella identitetshandlingar, lösenord och PIN-koder som används för att påvisa att en person är vem den utger sig för att vara.

Övervakningstrenden är särskilt aktuell i storstäderna där anonymiteten är omfattande och ett stort antal personer kan övervakas med förhållandevis små resurser. I Göteborgs stad är kameraövervakning som vi skall se betraktat som en effektiv och ekonomisk åtgärd för att komma till rätta med främst skadegörelse och stölder. Situationell brottsprevention av den här typen kan lätt ses som en enkel lösning eller en ”quick fix” på lokala problem, men konsekvenserna av denna och liknande strategier måste även beaktas. Enligt Lyon (2002:4) är övervakning både central och i viss mån nödvändig i det moderna samhället, men han betonar samtidigt att vi vet väldigt lite om de långtgående konsekvenserna som denna utveckling får för vårt samhälle

6.2 Betydelsen av risksamhällets framväxt

Den omfattande övervakningen kan även ses som en del i framväxten av ett risksamhälle som ersätter det tidigare industrisamhället; om kampen tidigare stod kring distributionen av resurser och varor som det var brist på så handlar konflikten i risksamhället snarare om distributionen av risker och faror som finns i överflöd (Beck 1992:20). Risksamhället närs i sin tur av övervakningens rutinmässiga produktion av kunskap om individer. Denna kunskap, inhämtad genom profileringar av populationen, vilken kartlägger

mönster i människors liv och vardag är en förutsättning för att kunna göra riskbedömningar (Norris & Armstrong 1999:24-25).

I och med den omfattande kunskapsbank vilken byggs upp genom övervaknings- eller informationssamhället kan polisarbetet inriktas mot proaktiv brottsbekämpning snarare än reaktiv. Genom att ägna sig åt sig riskbedömningar av olika grupper istället för de traditionella reaktiva metoderna så kan polisarbetet styras om till att fokusera övervakningen mot individer eller grupper vilka det bedöms som sannolikt att de kommer att begå brott (ibid.). De individer som ingår i dessa ”högriskgrupper” utsätts för omfattande kontroller och övervakning i syfte att kunna slå till just proaktivt, innan brottet begås. I synnerhet efter 11 september 2001 och början på ”kriget mot terrorismen” märks detta tydligt i den etniska profilering som har kommit att stigmatisera framförallt människor med arabiskt ursprung eller utseende (Lyon 2003:30f).

Nya former för brottskontroll uppkommer vanligtvis under mycket särskilda förhållanden och efter brott som fått stor uppmärksamhet i media. Innes (2001) kallar dessa brott för ”signal crimes”; brott vilka typiskt sett är ovanliga, våldsamma och med offer vilka kan kategoriseras som ”oskyldiga”. Händelser av denna typ får enligt Innes stor uppmärksamhet i media vilket både producerar och reproducerar en allmän uppfattning om att just den typen av problem vilka det rapporteras om är allvarliga och kräver åtgärder.

”Signal crimes” och den därigenom skapade allmänna uppfattningen om brottslighetens karaktär och omfattning erbjuder en partiell förklaring till hur det som kallas för utvidgningen och fördjupningen av det sociala kontrollnätet legitimeras. Fler individer omfattas av kontrollnätet samtidigt som de förseelser vilka leder till rättsliga konsekvenser blir allt fler. Såväl tekniska som sociala mekanismer för förebyggandet eller kontrollen av avvikande beteende kan legitimeras med hjälp av en allmän riskuppfattning baserad på den mediala överrepresentationen av exceptionella händelser (ibid.).

Enligt flera forskare (se bl.a. Garland 2001:204, Flyghed m.fl. 2000) finns det mycket som talar för att de exceptionella metoder som uppkommer under särskilda omständigheter kommer att normaliseras och därmed fortsätta att användas även efter det att de ursprungliga förhållandena har försvunnit. Istället för att söka avveckla åtgärder då

de ursprungliga förhållandena förändrats ”... riktas uppmärksamheten mot nya mer eller mindre påtagliga faror som kan rättfärdiga fortsatt användning av det specifika spaningsmedlet” (Flyghed 2000:47). På detta sätt har antiterrorlagstiftning, hemlig avlyssning genom buggning, kameraövervakning och andra exceptionella tvångsmedel kommit att normaliseras och så småningom få nya användningsområden än vad de från början var tänkta till (ibid., s.52ff).

6.3 Kameraövervakning och riskbegreppet

Centralt för studien kommer även begreppet *risk* att vara. Risk kan definieras på många sätt men det är här David Garlands sätt att använda termen som åsyftas; *en risk* är ett mått på exponeringen för någon typ av fara eller förlust (Ericsson & Doyle 2003:50ff). Risk tar hänsyn till dels omfattningen av och dels sannolikheten till potentiella förluster och/eller faror. En av förutsättningarna är därmed en viss kunskap om tänkbara konsekvenser. En annan är att denna kunskap inte är säker: *risk* förutsätter ett visst mått av ovisshet. Kameraövervakning kan därmed sägas vara en metod för att genom huvudsakligen fysisk design och avskräckning minimera riskerna att utsättas för brott.

Begreppet *risk* i sig är dock inte fullt så entydigt. Jag ansluter mig här till den konstruktivistiska risktraditionen där risker eller *riskuppfattningar* betraktas som socialt konstruerade i den bemärkelsen att det är fenomen som samhället ser som problematiska som betraktas som risker. Risker ”... placeras därmed inte i en till människan extern verklighet utan i hennes medvetande och kultur. Risk är en kollektiv uppfattning skapad av vår kulturella tillhörighet och sociala tradition” (Lidskog, Sundqvist & Ugglå 2005:10).

Kameraövervakning handlar i ljuset av denna definition om *riskhantering*. Utifrån socialt och kulturellt betingade uppfattningar görs bedömningar av risken för en specifik arena eller plats och åtgärder vidtas som antas minska risken. Risken behöver i sig inte vara reell, det är tillräckligt att risken *upplevs* som reell för att den ska få faktiska ekonomiska, politiska och sociala konsekvenser (Beck 1992:77).

6.4 Hotbildsgeneralisering

Flyghed m.fl. (2000) beskriver expansionen av straffprocessuella tvångsmedel som kameraövervakning och normaliseringen av exceptionella åtgärder vilket redan har

nämnts. När den grävsta brottsligheten blir trendsättande för brottspreventionens form, kallar Flyghed (2000:49) detta för *hotbildsnormalisering*. Exceptionella och spektakulära brottsfall som får stor uppmärksamhet i media och debatt skapar incitament för utökad kontroll och större resurser fördelas till dem som skall upprätthålla den (ibid., s.47). De åtgärder som tas fram för att komma till rätta med de exceptionella brottsfallen försvinner som tidigare nämnts sällan efter det att de ursprungliga hotbilderna har försvunnit. Istället kopplas de spektakulära händelserna samman med ospecificerade och diffusa hotbilder som normaliserar åtgärderna varpå den grävsta brottsligheten kan komma att framstå som ”vanlig” eller ”normal” (ibid., s. 49).

Flygheds analys rör huvudsakligen de fyra stora aktörerna inom säkerhetsarenan: polisen, politiken, kontrollindustrin och media. Han beskriver hur en samverkan mellan dessa fyra aktörer kan leda till att såväl arsenalen av som utnyttjandet av exceptionella tvångsmedel som hemlig avlyssning, kameraövervakning med mera expanderas.

Utifrån Flygheds begrepp hotbildsnormalisering vill jag också göra en särskiljning gentemot vad jag har valt att kalla för *hotbildsgeneralisering*. Detta begrepp kommer jag att använda för att visa på fall där reella eller upplevda risker som är förknippade med specifika aktörer eller områden generaliseras så att risken tas för giltig även för den egna verksamheten. Flyghed använder hotbildsnormalisering för att beskriva hur den grävsta brottsligheten blir trendsättande för brottspreventionen och gör detta huvudsakligen utifrån de stora aktörerna som listats ovan. Hotbildsgeneralisering avser istället hur enskilda mindre aktörer motiverar sina behov av extra säkerhet utifrån risker som föreligger för andra aktörer.

Ett exempel utan empirisk bakgrund för vad jag här menar med hotbildsgeneralisering är oro i små länder som Sverige för terrorattentat riktade mot det egna landet i svallvågorna efter ”kriget mot terrorismen”. Sverige är förvisso en internationell aktör, om än i liten skala, med väpnade styrkor i Afghanistan och så vidare, men risken för terrorhot gentemot Sverige kan tänkas vara marginell i jämförelse med det gentemot större aktörer som Storbritannien, USA eller Tyskland. Konsekvenserna av det upplevda hotet skulle däremot vara lika reella som de i länder med en reell hotbild.

Detta är ett exempel på hur en risk eller hotbild som är avgränsad geografiskt, politiskt, ekonomiskt eller på annat sätt generaliseras och tas för given även inom andra områden

eller verksamheter. På detta sätt kan i enlighet med Beck's resonemang vilket redogjorts för ovan obefintliga eller minimala risker för den specifika aktören få stora reella konsekvenser i aktörens agerande. I analysdelen av denna studie presenteras empiriska exempel på hotbildsgeneralisering.

6.5 Diskurser

I den följande analysen och diskussionen kommer ett antal för *diskursen om kameraövervakning* centrala teman att identifieras genom diskursanalys. Försöken till att ringa in vad en diskursanalys är och hur den skall genomföras är många (se bl.a. Börjesson & Palmblad 2007 och Bergström & Boréus 2005) varför en närmare beskrivning av hur teorin tillämpas här är nödvändig.

Grundläggande för såväl diskursteori som diskursanalys är dess fokusering på språket som *studieobjekt*. Den utgångspunkt som används här får sägas vara konstruktivistisk; genom språket så skapas både sammanhang och mening vilket antas konstruera vår uppfattning om verkligheten. (Börjesson & Palmblad 2007:10) Språket är i och med detta perspektiv inte att betrakta som något neutralt beskrivande som enbart redovisar objektiva fakta eller observationer, utan språk betraktas som en aktiv handling vilken *skapar* mening eller fakta utifrån givna ramar.

Begreppet *diskurs* kan i sig beskrivas som "ett bestämt sätt att tala om och förstå världen" (Börjesson & Palmblad 2007:12f), eller vad som kan sägas i olika sammanhang och vad som gör det möjligt att säga det och därmed också vad som inte kan sägas. I den kommande analysen kommer *diskurs* att användas som en kategorisering eller genreindelning för att studera hur det talas om kameraövervakning, det vill säga en *diskurs om* kameraövervakning är vad som analyseras.

Kameraövervakningen som diskurs innehåller ett antal teman, bland andra "integritet", "trygghet" och "brottsbekämpning". Vilka teman som är centrala varierar dock över tid och rum och kan användas på olika sätt av olika aktörer beroende på vilket syfte som vill uppnås. Övervakningsmotståndare idag tenderar att betona integritetskränkningar, "storebrorsamhällen" och användandet av överskottsinformation medan förespråkare istället talar om kameraövervakningen som ett medel för trygghet och som en effektiv metod för att bekämpa brottslighet. På samma sätt varierar den diskurs om kameraövervakning som används i forskarsammanhang eller politiska sammanhang från

den diskurs vilken som de aktörer som har för avsikt att använda sig av kameraövervakning nyttjar. I denna studie är det den sistnämnda som skall kartläggas.

Inte heller är den diskurs om kameraövervakning som gäller i andra länder per automatik giltiga i Sverige, snarare tvärtom då historiska och kulturella skillnader gällande exempelvis medborgerliga rättigheter, synen på brottslighet och statens roll i det offentliga rummet varierar stort mellan olika länder. I denna studie skall de centrala teman vilka ligger till grund för den lokala diskursen om kameraövervakning i Göteborgs offentliga rum identifieras.

Det är särskilt viktigt att bära i åtanke vilken kontext som utsagorna kommer ifrån: det är offentliga aktörer inom Göteborgs stad som står bakom ansökningarna, aktörer vilka är påverkade av de normer och värderingar som råder i det samhälle de lever i och även den sociala kontext vilken de arbetar i. Ansökningarna är dessutom offentliga handlingar vilka skickas till en tillståndsgivande myndighet för prövning, varför texterna enbart kan behandlas som utsagor och inte som faktaredovisningar. Jag kommer genom diskursanalysen att utröna vad som beskrivs i materialet, hur olika fenomen och resonemang framförs och även vilka problem som lyfts fram.

7. Bakgrund

Här ges en introducerande överblick till de ramar vilka ansökningarna om allmän kameraövervakning måste anpassas till. Först och främst gäller detta regleringar genom lagen om allmän kameraövervakning vilken sätter ramarna för vad en ansökan skall innehålla, vem som skall behandla den och vad som tas hänsyn till vid tillståndsprövningen. En kort genomgång av hur en ansökan kan och skall se ut ges också för att erbjuda en inblick i vilken typ av material det är som har legat till grund för studien.

7.1 Lagen om allmän kameraövervakning

För att bättre kunna förstå ansökningarnas kontext och varför de är formulerade på det sätt de är ges här en översikt över lagen (1998:150) om allmän kameraövervakning. Denna lag reglerar kameraövervakning av platser dit allmänheten har tillträde och är den lag vilken både länsstyrelsen som tillståndsmyndighet och de som ansöker om tillstånd har att förhålla sig till.

I lagtexten framgår det att kameraövervakning får sättas upp i en banklokal, en lokal hos ett kreditmarknadsföretag eller ett postkontor, vid bankomater samt i butiker så länge dess enda syfte är att förebygga brott (11 §, 12 §). Paragraf 11 och 12 reglerar därmed endast kameraövervakning i brottsförebyggande syfte för särskilda verksamheter. Övriga verksamheter som önskar bedriva kameraövervakning av platser dit allmänheten har tillträde hänvisas till Länsstyrelsens praxis och de riktlinjer som går att finna i lagens 6 §:

”Tillstånd till allmän kameraövervakning skall meddelas om intresset av sådan övervakning väger tyngre än den enskildes intresse av att inte bli övervakad. Vid bedömningen av intresset av allmän kameraövervakning skall särskilt beaktas om övervakningen behövs för att förebygga brott, förhindra olyckor eller därmed jämförliga ändamål. Vid bedömningen av den enskildes intresse av att inte bli övervakad skall särskilt beaktas hur övervakningen skall utföras och vilket område som skall övervakas.”

Denna paragraf lämnar ett stort ansvar till beslutsfattaren som måste göra bedömningen om huruvida ”intresset av sådan övervakning väger tyngre än den enskildes intresse av att inte bli övervakad”. De utsagor som länsstyrelsen har till grund för sina beslut är dels de ansökningar som skickats från de sökande, men även de yttranden vilka kommer från kommunen i vilken kameraövervakningen skall bedrivas. Kommunens yttranderätt i frågan är även den lagstiftad.

Formen för den ansökan som skall skickas till Länsstyrelsen är även den reglerad i lagtexten. Där konstateras att ansökan skall göras skriftligen hos Länsstyrelsen (15 §) och den skall enligt 16 § innehålla både uppgift om och beskrivning av:

1. Ändamålet med övervakningen
2. Den utrustning som skall användas
3. Den plats där utrustningen skall placeras och det område som kan övervakas
4. De omständigheter i övrigt som är av betydelse för prövningen av ärendet

17 § gör gällande att anmälan även skall innehålla uppgift om:

1. Den som skall bedriva kameraövervakningen och i förekommande fall den som för anmälares räkning skall ha hand om övervakningen
2. I vilken typ av verksamhet som övervakningen skall förekomma
3. Huruvida bilder skall behandlas eller bevaras eller ljud avlyssnas och tas upp
4. Det antal personer som skall få ha tillgång till det bevarade materialet samt
5. Huruvida områden omedelbart utanför in- och utgångar samt betalningsautomater eller liknande anordningar skall övervakas i enlighet med bestämmelserna i 11 §.

Utöver dessa paragrafer finns ett antal som reglerar undantag, tillsyn, bevarande av material och så vidare vilka inte har bedömts vara av direkt intresse för denna studie. Intresserade hänvisas direkt till lagtexten.

7.2 Hur en ansökan ser ut

Formen på ansökningarna som skickas till länsstyrelsen varierar något. De mest omfattande inkluderar fullskaliga förundersökningar gjorda av säkerhetskonsulter med detaljerade planritningar och fotografier som visar kamerornas upptagningsområde och så vidare. De mindre omfattande är handskrivna ansökningar med väldigt kortfattade kommentarer under varje rubrik.

Vissa grundläggande frågor som skall besvaras är alltid inkluderade, vilka nämndes ovan där lagens krav på vad en ansökan skall innehålla behandlas. Utöver vem som ligger bakom ansökan och vilken plats övervakningen är avsedd för så efterfrågas också ändamålet med övervakningen. Det är huvudsakligen svaren under denna kategori som har legat till grund för denna studie. På vissa formulär tillhandahålls ingen ytterligare beskrivning av vad det är som tillståndsmyndigheten efterfrågar, men vissa av länsstyrelsens förtryckta blanketter inkluderar följande förklarande text:

”Beskriv vad Ni vill uppnå med att använda övervakningskamera och varför syftet inte kan tillgodoses genom något annat medel. Ange också under vilka tider som övervakningen skall pågå.”

Till varje ansökan bifogas även en ritning eller skiss av övervakningsplatsen samt en beskrivning av övervakningsutrustningen och hur bild och ljud skall behandlas.

8. Metod

8.1 Metodval

Jag har valt att använda diskursanalysen för min studie utifrån den aktuella problemställningen och det material som jag har haft att tillgå. Diskursanalysen är särskilt lämplig för studier av den här typen då den:

”... gör det möjligt att se det märkvärdiga i något som framstår som naturligt. Ingen text kan uttrycka allt utan vilar på en rad outtalade förutsättningar, men i en diskursanalys läser man inte texten för att få veta vad författaren vill säga, utan man granskar dem för att undersöka vad de underförstår, omöjliggör, respektive implicerar” (Sahlin 1999:91).

Utefter den grundläggande modell för praktisk diskursanalys som presenterats av Malin Wreder (ur Börjesson & Palmblad 2007:36ff) har jag sökt att skapa en lämplig analytisk ram. Wreders analysmodell har förenklats något och resulterat i följande tre teman som har varit centrala för analysen:

1. Att identifiera de ord som är centrala i utsagorna.
2. Att beskriva den diskurs som framträder genom att lokalisera för utsagorna vitala teman.
3. Att undersöka diskursens inkluderande och exkluderande verkningar. Vad ryms i diskurserna och vad stängs ute? Vilka konsekvenser kan detta få?

8.2 Avgränsningar och urval

Med hänsyn tagen till denna studies omfattning och syfte så diskuteras huvudsakligen kameraövervakning av det offentliga rummet, det vill säga den övervakning som i Sverige faller under *Lagen om allmän kameraövervakning*. Materialet är geografiskt avgränsat till Göteborgs stad och de tillståndsansökningar som har skickats till och kontrollerats av Länsstyrelsen Västra Götaland.

Trots dessa avgränsningar är materialet väldigt omfattande i sig och en begränsad datorisering av Länsstyrelsens arkiv innebär att de aktuella ansökningarna i sin helhet

endast går att finna i ett pappersarkiv i Vänersborg. Detta har komplicerat urvalsprocessen då materialet har varit både tidskrävande och svåröverblickat.

Då studiens form inte var helt klar under materialinsamlingen så har denna varit klart begränsande. En genomgång av många av de ansökningar som kommit in under 2008 gjordes på plats för att tidigt kunna identifiera mönster och återkommande teman, vartefter ett 20-tal ansökningar som exemplifierade återkommande mönster valdes ut för noggrannare analys. En fullständig analys av alla ansökningar eller ens alla ansökningar under en årsperiod har alltså inte varit möjligt.

Det bör särskilt betonas att det är *ansökningar* som har studerats. Ingen särskild hänsyn har tagits till huruvida ansökan har beviljats, kompletterats eller avslagits då det är motiveringarna i utsagorna som är intressanta för denna studie. Ansökningarna innehåller också en stor mängd information som inte tas upp i analysen, bland annat förstudier om kameraövervakningens effekt i närområdet, information om tidigare åtgärder för att komma till rätta med brottslighet med mera vilket inte är direkt kopplat till studiens syfte och frågeställningar. I de ansökningar där detta används för att motivera kameraövervakningen är det dock inkluderat i analysen.

8.3 Reliabilitet och validitet

En grundläggande problematik som måste hanteras i alla empiriska studier är frågan om reliabilitet och validitet. Validitet avser huruvida det som studien avser att studera, här motiv till kameraövervakning, faktiskt är det som studeras. För att säkerställa validiteten i studien har såväl metod som analysresultat knutits till tidigare forskning och samhällsvetenskaplig metod vilken är resultatet av det samhällsvetenskapliga fältets gemensamma ansträngningar och prövningar. Där mina resultat överensstämmer med övrig forskning är detta utskrivit, samtidigt som de fall där resultaten inte överensstämmer har blivit föremål för vidare diskussion.

Frågan om reliabilitet är svårare att hantera. Diskursanalysen som metod är en kvalitativ sådan där resultaten är en produkt av forskarens egna tolkningar varför det är svårt att påstå att alla skulle komma till samma slutsatser utifrån det befintliga materialet. Enligt Sahlin (1999:90) kan det dock på grund av diskursanalysens natur inte krävas att den skall vara objektiv. Den är istället väldigt öppen för intersubjektivitetstest jämfört med andra kvalitativa metoder. Resultaten måste med nödvändighet presenteras på ett

systematiskt sätt där forskaren redovisar för sina resonemang och möjligheten till intersubjektivitetstest är alltså god i förhållande till andra kvalitativa metoder. Detta får kompensera för bristen på objektivitet, då möjligheten för andra forskare att gå till de källor som har använts här för att se huruvida de kan instämma i analysresultaten eller om de drar en annan slutsats. Den genomskinlighet med vilken resultaten presenteras och den enkelhet med vilken de kan utsättas för kritisk granskning får därför anses bidra till studiens reliabilitet.

8.4 Kritiska reflektioner

Svårigheten med en analys av den här typen ligger till stor del i vad som har nämnts tidigare utan vidare kritik: att se det märkvärdiga i något som framstår som naturligt. Även den mest inbitna forskare är oundvikligen en social varelse med en egen uppsättning värderingar som kan komma att påverka en analys av den här typen. Svårigheten i att ta avstånd till och kritiskt granska diskurser där forskaren själv ingår vilka kan ses som just "naturliga" eller självklara får nog ses som den största problematiken. Jag har här försökt att i största möjliga mån förhålla mig självkritiskt till detta och att upprätthålla ett visst avstånd till det välbekanta i den mån som detta varit möjligt. Huruvida jag har varit framgångsrik i detta lämnas till läsarna att bedöma.

8.5 Forskningsetiska aspekter

I sammanställandet av denna studie har hänsyn tagits till de rekommendationer som framkommer av Vetenskapsrådets skrift *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (Vetenskapsrådet 2009). Då studiens empiriska material uteslutande består av offentliga handlingar har inga svårare etiska överväganden krävts. Visst material som kan uppfattas som känsligt har ändå uteslutits ur resultatredovisningen, detta för att undvika att i onödan hänga ut specifika aktörer på ett sätt som inte tillför någon information av betydelse för studien.

9. Resultat och analys

I detta kapitel presenteras studiens resultat tillsammans med en analys av vad hur dessa tolkas utifrån de teorier som använts. För tydlighetens skull presenteras resultaten och analysen tillsammans utifrån de teman som funnits i materialet; *Trygghet*, *Hotbildsgeneralisering*, *Praktisk nytta* samt *Privatisering av det offentliga rummet*. Dessa

teman är vitala delar av den diskurs om kameraövervakning som har framkommit genom de ansökningar vilka jag har studerat. Avslutningsvis följer ett avsnitt där jag presenterar de slutsatser jag drar utifrån materialet och min förförståelse.

9.1 Trygghet

”Ändamålet med det tänkta systemet är att skydda den egna personalen. Framförallt mot rån och överfall.” – Ur ansökan från Idrottens Bingo

I ansökningarna är ovanstående och liknande syftesbeskrivningar återkommande och ett tema rörande *upplevd trygghet* är starkt kopplad till kameraövervakningen. Med kameror antas (de upplevda) riskerna för den egna personalen och/eller för gäster/kunder/besökare minska och tryggheten öka. Trygghetstemat berör huvudsakligen den egna personalen som uppges vara särskilt utsatta. Gäster/kunder/besökare kommer i regel i andra hand om de nämns i ansökan.

I vissa av ansökningarna talas det om ökade risker för personalen och en känsla av otrygghet som lett till ett behov av kameraövervakning. Detta framförallt på hotell, barer och restauranger där förekomsten av mycket ensam- och/eller nattarbete utpekats som ett särskilt problem. Även om just ensamarbetet nämns som ett problem i några ansökningar finns det inga reflektioner kring möjligheten att utöka personalstyrkan på plats; sannolikt är det billigare att installera kameror. Det finns en förhoppning om att kameror skall avskräcka från brott som i följande exempel:

”Då det hanteras mycket kontanter inom restaurangbranschen är det en ökad rånrisk. Arbetsmiljön blir tryggare vid övervakning. Man drar sig för att göra inbrott eller ett rån försök, helt enkelt avskräcker man ev. brott mot restaurangen och dess personal.” – Kristallklart Restaurang

Den riskuppfattning som här presenteras underbyggs inte av någon empiri, utan verkar snarare baseras på ”allmän kunskap”. En förklaring till denna uppfattning om den ”ökade rånrisken” som legitimerar utökad kontroll kan vara den typ av ”signal crimes” och den

mediala överrepresentationen av exceptionella händelser som Innes (2001) beskriver vilket finns återgivet i teorikapitlet.

Om kameror avskräcker från brott är det rimligt att anta att de skulle öka tryggheten på arbetsplatsen, förutsatt att det är just utsatthet för brott som är en av de huvudsakliga upplevda riskerna. I regel verkar dock den brottspreventiva effekten av kameraövervakning vara sekundär till den trygghetsskapande. Även i följande exempel som exemplifierar både trygghet generellt och trygghet genom brottsprevention är brottspreventionen sekundär:

[Syftet med övervakning vid huvudentrén är] "... i första hand att skydda och skapa trygghet för vår personal och våra kunder, men självklart även för att förhindra brottsliga gärningar." – Större fastighetsägare vid Kungssportsavenyn

I Västrafiks ansökan nedan och övriga som gör liknande kopplingar är det i första hand risker eller otrygghet för personer som presenteras och i andra hand brottsförebyggande.

"Ändamålet med kameraövervakningen är dels att öka tryggheten och säkerheten för resenärerna som utnyttjar lokalerna och dels att förebygga inbrott, skadegörelse, klotter, ofredande och våldsbrott." – Ur Västrafiks ansökan för utökad kameraövervakning av Nils Ericssonterminalen

Denna distinktion mellan åtgärdernas tänkbara effekt på tryggheten för personer och dess inverkan på brottsligheten ger ansökningshandlingarna en emotionellt tilltalande ton snarare än en instrumentellt rationell och ekonomisk. Enligt ansökningarna handlar kameraövervakningen i första hand om att skapa trygghet, ett argument som få kan kritisera förutsatt att det kan underbyggas. I andra hand skall övervakningen användas för att förhindra att personer råkar illa ut och först i tredje hand är materiella skador och ekonomiska kostnader incitamentet för åtgärderna.

Den emotionella och sociala aspekten lyfts även fram av aktörer som i huvudsak sökt tillstånd för kameraövervakning på grund av omfattande skadegörelse, ett tydligt materiellt och ekonomiskt problem. Detta gäller framförallt de skolor vars ansökningar

huvudsakligen grundar sig i problem med skadegörelse. Ett exempel är följande formulering från en ansökan om kameraövervakning till Rambergsskolan:

”Personalen mår dåligt och eleverna är ledsna och tycker det känns mycket olustigt att komma till skolan och se skadegörelsen. Verksamheten påverkas då det ibland inte går att genomföra lektioner p.g.a. skadegörelse och stöld.” – Ur SDF Lundbys ansökan för kameraövervakning av Rambergsskolan

9.2 Hotbildsgeneralisering

I teorikapitlet presenterades begreppet *hotbildsgeneralisering* som enkelt uttryckt kan beskrivas som en process i vilken hot eller risker som föreligger för andra verksamheter eller aktörer generaliseras och tas för givna till den egna verksamheten också. Nedan följer ett exempel:

”Alla våra bingohallar ligger centralt i centrum i de kommuner som vi finns i, rånrisken har ökat markant då man vet att andra verksamheter som ligger runt våra bingohallar blivit rånade. Vi hade ett väpnat rån för ca 15 år sedan i vår bingohall som ligger i Majorna i Göteborg, personalen pratar fortfarande om den händelsen och därför vill vi på Idrottens bingo göra allt vi kan för att förhindra ytterligare sådana händelser. Förra året blev en bingohall som ligger på Vårväderstorget i Göteborg rånade tre gånger...” - Ur ansökan från Idrottens Bingo

Utan någon hänsyn till huruvida det faktiskt föreligger en ökad rånrisk gentemot den aktuella bingohallen kan flera observationer göras utifrån ett hotbildsgeneraliserande perspektiv. Då kringliggande verksamheter vid olika bingohallar uppges ha blivit rånade antas risken vara större för att den egna verksamheten skall utsättas, aktören gör en *hotbildsgeneralisering mellan verksamheter*. Den upplevda hotbilden motiveras med utsattheten för den bingohall på Hisingen som blivit rånad under tidigare år. Även detta är en typisk hotbildsgeneralisering då den specifika bingohallen på Vårväderstorget uppenbarligen är särskilt utsatt, men detta innebär inte per automatik att alla bingohallar är utsatta. I ansökan görs en *geografisk hotbildsgeneralisering* där dessa händelser generaliseras till en riskfaktor för övriga bingohallar oavsett lokalisering.

Det rån som det refereras till i texten är även värt att nämna. Att personalen fortfarande ”pratar om den händelsen” anger inte på vilket sätt, men en rimlig slutsats för den som läser mellan raderna kan vara att författaren önskar förmedla detta som ett problem och att det är något som personalen mår psykiskt dåligt av. Eftersom detaljerna inte anges i texten är läsaren dock utlämnad åt kvalificerade gissningar. Oavsett syftet så tjänar nämmandet av det tidigare rånet samma funktion som vad Innes (2001) beskriver som ”signal crimes” och används här för att motivera ytterligare kontroll. Utsagans form stödjer på så vis Innes teoretiska begrepp vilket har en tydlig koppling till begreppet ”hotbildsgeneralisering”.

Enskilda individer bland personalen kan uppleva psykiska problem fortfarande femton år efter det väpnade rånet men då det inte nämns någon mer närliggande incident i ansökan får det antas att det inte har inträffat något sedan dess, varför detta kan anses vara en *hotbildsgeneralisering över tid*. En exceptionell historisk händelse ligger till grund för den upplevda risken och används som motivering för ytterligare åtgärder.

Hittills har hotbildsgeneralisering diskuterats utifrån ett enda exempel. Anledningen till detta är att denna ansökan på ett väldigt tydligt sätt framhäver de aspekter av hotbildsgeneralisering som förekommit i flertalet ansökningar. Följande citat från ansökan om kameraövervakning vid Emmaskolan är ytterligare ett exempel på hotbildsgeneralisering:

”Skolan har vid ansökningstillfället inte bedrivit någon verksamhet varför inte brottsutsattheten statistiskt kan påvisas. Men det är högst rimligt att anta att också Emmaskolan riskerar att utsättas för de problem som under senare tid drabbat flertalet skolor i Göteborg med omnejd. Skolan ligger på gångavstånd ifrån Hjällboskolan och Nytorpsskolan som nyligen fått tillstånd för övervakning med anledning av de problem som påvisats där.” – Ansökan från SDF Lärjedalen om kameraövervakning vid Emmaskolan

Här har faktiskt utsatthet alltså inte kunnat påvisas utan närliggande skolor används som riktmått för vilka risker som kan antas för skolan då den tas i bruk. Det är ”högst rimligt” att anta att så är fallet och vad som skulle kunna kallas ”sunt förnuft” får ersätta den empiriska bakgrunden. Detta är ett tydligt exempel på hur en upplevd risk baserad på

hotbildsgeneraliseringar får reella, ekonomiska, politiska och sociala konsekvenser enligt vad Beck (1992:77) beskrivit.

Det faktum att Länsstyrelsen tidigare beviljat kameraövervakning för närliggande skolor för problem som de har framställs enligt ansökan som ett tecken på att kameror verkligen behövs även för den här skolan. Ansökan ger dessutom intrycket av att tillståndsmyndigheten förväntas vara konsekvent i sitt agerande; om andra skolor i området fått sina ansökningar beviljade så bör inte Emmaskolan särbehandlas, även om brottsutsatthet inte statistiskt kan påvisas.

Riskerna kan i det här fallet mycket väl vara reella och hela området en s.k. ”hot spot” för skadegörelse och stöld. Det är dock av begränsad relevans här då dessa exempel huvudsakligen presenteras för att synliggöra förekomsten av hotbildsgeneraliseringar; en process vilken ställer ytterligare krav på såväl myndigheter som forskare och är genomgående i många ansökningar. Kriminalitetens generaliserbarhet geografiskt, över tid och mellan olika typer av verksamheter tas för given i många ansökningar på mycket oklara grunder. Genom ”signal crimes” (Innes 2001), genom kollektiva riskuppfattningar påverkade av kulturell tillhörighet och social tradition (Lidskog, Sundqvist & Ugga 2005:10) och genom hotbildsgeneraliseringar så legitimeras den expanderande kontrollen.

9.3 Praktisk nytta

Ytterligare ett återkommande tema från såväl stora som små aktörer är den som rör kameraövervakningens praktiska nytta. Detta tema har sitt ursprung i den positiva effekten som går att få av överskottsinformation från övervakningen, dvs. sådan information som inte är knuten till kameraövervakningens primära brottsförebyggande syfte.

Det mest centrala för temat är just *nyttan*; effekterna kommer alla till gagn och även om de kanske inte är direkt relevanta för ansökningarna kan de användas för att visa på att aktören mår om allas bästa. Köbildning är ett vanligt problem där kameraövervakningens bieffekter kan komma till nytta, varför framförallt aktörer som normalt har omfattande köbildning framför detta argument vid sidan om trygghetstemat. Nedan följer ett exempel som visar dels hur knapphändigt en ansökan kan vara formulerad och dels hur den praktiska nyttan används som motivering för

kameraövervakning. Ändamålet med övervakningen vid den aktuella lunchrestaurangen anges på följande vis:

”Säkerhet. Gästtätthet. Ordning. Bevakning nattetid. Avskräcka inbrott. Köbildning vid lunchtid.” – Ur ansökan från en lunchrestaurang

Detta kan tolkas som att kameraövervakningens syfte och funktioner tas som så självklara att de inte kräver någon vidare förklaring. Det får antas att den bakomliggande meningen är att kameraövervakningen skall användas för att kontrollera köbildning och antalet besökare i restaurangen och att denna information i sin tur skall användas för att anpassa personalstyrkan och servicen på ett effektivare sätt. Vare sig så är fallet eller ej är ”köbildning vid lunchtid” och ”gästtätthet” två exempel på teman som inte har någon anknytning till vare sig brottsförebyggande arbete eller säkerhet men vilka ändå tas upp vid sidan om dessa i ansökningarna. Ett annat exempel på den praktiska nyttan gäller nödutrymning:

“Att lokalen övervakas med kameror bidrar också till en säkrare utrymning vid en nödsituation.” – Liseberg, Evert Taubes värld

Den praktiska nyttan kopplas därmed samman med säkerhet och i likhet med trygghetstemat (som huvudsakligen handlade om trygghet gentemot brott) handlar denna om människors välmående. Kameror framställs återigen som en ekonomisk och praktisk lösning på situationer där människor potentiellt kan drabbas av skada.

Detta är två korta exempel på vad jag definierar som praktisk nytta, ett tema som har förekommit i materialet för att visa på att kameraövervakningen även har nyttoeffekter som kommer ”alla” till gagn. En förhoppning med inkluderingen av dessa argument i ansökningarna kan vara att de ska ge extra tyngd åt ansökan utifall att den förväntade brottsförebyggande eller säkerhetsskapande nyttan inte skulle anses vara tillräckligt stor.

Flyghed beskriver hur exceptionella tvångsmedel kan expandera och få nya användningsområden genom att de används mot lindrigare brott än vad de från början var tänkta till (Flyghed 2000:52ff). Jag menar att den empiri som presenterats här är ännu ett exempel på hur användandet kameraövervakning kan expandera, men i detta fall

legitimeras expansionen inte enbart genom riskuppfattningar och hotbildsgeneraliseringar kopplade till brottslighet utan även genom en form av ”allmännyttig” diskurs.

9.4 Privatisering av det offentliga rummet

Privatiseringen av det offentliga rummet och exkluderingen av oönskade med hjälp av kameraövervakningen har tidigare uppmärksammats av amerikanska forskare (Norris & Armstrong 1999:8) och då särskilt i förhållande till konsumtionssamhället. I de amerikanska studierna är det framförallt affärsinnehavares vilja att kontrollera omgivningarna i syfte att locka till sig ”rätt” typ av kunder som utpekats som den bakomliggande faktorn till exkluderingen. I det följande exemplet verkar det huvudsakligen vara fastighetsägarens bild av vilken verksamhet som skall förekomma på Avenyn och vilka människor som skall vistas där som styr. Kameraövervakningen anges i första hand vara till för att skydda och skapa trygghet för personal och kunder och i andra hand förhindra brottsliga gärningar som:

”... skadegörelse genom klotter, vilket vi redan drabbats av, eller försök till olaga intrång eller inbrott.. Fastigheten har ett utsatt läge och trappan tjänar i sin nuvarande utformning som mötesplats alternativt plats för en ”stadspicknick” i vår- och sommarvärmen.” – Större fastighetsägare vid Kungsportsavenyn

Sambandet mellan företeelserna i exemplet ovan är något oklart men kan ändå anses vara underförstått i texten. Att trappan tjänar som en mötesplats upplevs som ett problem i någon omfattning, men övervakningens primära syfte är fortfarande att ”skydda och skapa trygghet för vår personal och våra kunder”. *De andra*, de som bedriver ”stadspicknick” på Göteborgs paradgata hör antingen inte hemma där, eller så är det deras sysselsättning som inte lämpar sig.

Denna typ av argumentering är en utvidgning av vad Lidskog (2006:134f) kallar för ”exklusiva offentliga rum”; platser dit tillträde inte beviljas dig som medborgare utan endast som konsument. Lidskog exemplifierar detta med kaféer och köpcentra, men med ovanstående exempel visas att även gator och närliggande områden kan komma att bli eller av vissa aktörer anses vara exklusiva offentliga rum. I förlängningen innebär denna typ av processer en begränsning av vad som idag skulle betraktas som varje medborgares

demokratiska rättighet; att fritt vistas i det offentliga rummet så länge sysselsättningen inte är av någon tveksam art. Enligt Lidskog (ibid.) bidrar den typ av miljöer som kommer ur detta att interaktionerna blir friktionsfria och människor tränas inte längre i att hantera och möta olikheter. ”De andra” blir därmed än mer främmande och denna typ av relationer bidrar till en otrygghet där okända automatiskt förknippas med fara (ibid., s. 146).

Trots att denna typ av processer är ett välkänt fenomen inom forskningen (se bl.a. Norris & Armstrong 1999, Lidskog 2006) så förekommer det explicit uttryckt i endast en av de studerade ansökningarna. Det är sannolikt att det hade framkommit fler exempel om fler ansökningar hade studerats, men det verkar ändå relativt ovanligt. En förklaring till detta kan vara ämnets känsliga natur; denna typ av exkludering kan vara tabubelagd inom den offentliga diskursen. Den som uttrycker sådana tankar kan därmed själv hamna i en stigmatiserad position. I den utsträckning som aktörer eftersöker denna typ av processer så är det därmed tänkbart att det ansökningarnas motiveringar inriktas på andra aspekter, som de ovanstående temana, med en förhoppning att uppnå denna typ av sociala exkludering.

9.5 Sammanfattning av analys och resultat

Sammantaget tyder analysresultaten på att tron på kameraövervakningens möjligheter och användbarhet är omfattande. Teman rörande trygghet och säkerhet för personal, kunder, elever och så vidare är återkommande. Aktörerna motiverar i första hand sitt behov av kameraövervakning med teman rörande trygghet för den egna personalen och verksamheten. Dessa uppges uppleva rädsla och otrygghet och det finns en förhoppning om att detta skall förändras med uppsättningen av kameror.

I andra hand motiveras ansökningarna med hjälp av kameraövervakningens brottspreventiva funktioner; möjligheten att avskräcka brott samt att underlätta identifiering och gripande av dem som eventuellt begår brott trots kamerorna. Problem som identifieras och ämnas åtgärdas med övervakning är ofta resultatet av en hotbildsgeneralisering där mer eller mindre specifika hot eller risker som föreligger gentemot andra aktörer tas för givna i den egna riskhanteringen utan empirisk bakgrund.

Det tredje temat som identifierats berör möjligheten att underlätta för verksamheten och skydda från olyckor med mera genom användningen av kameraövervakning. Praktisk

nytta som hanteringen av köbildning, ökad säkerhet vid nödutrymning med mera är områden vilka ligger utanför de primära skäl som anges för behovet av kameraövervakning, men de anses ändå relevanta nog att inkludera i ansökan.

Avslutningsvis presenteras ett tema rörande en privatisering av det offentliga rummet där övervakningen används för en utökad kontroll av omgivningarna i syfte att exkludera oönskade från stadsbilden. Detta görs för att locka till sig de som är affärsmässigt attraktiva eller på annat sätt ”önskvärda” och kontrollera den verksamhet som pågår i det egna området. Genom ett exempel från ansökningarna visas att kommersialiseringen av det offentliga rummet och skapandet av exklusiva offentliga rum är en process som inte nödvändigtvis begränsar sig till avskärmade verksamhetsområden som köpcentra och kaféer. Vissa aktörer kan även ha ett explicit intresse av att göra hela gator eller områden till exklusiva offentliga rum. Effekterna och omfattningen av liknande processer ryms inte i denna studie men kan vara av intresse för ytterligare forskning.

9.6 Slutsatser

Diskursen om kameraövervakning har visat sig innehålla ett antal olika typer av motiveringar, men också sammanhängande teman som underbygger behovet av extra övervakning vilket likställs med trygghet. Ekonomiska och brottsförebyggande teman förekommer i ansökningarna tillsammans med den praktiska nytta som kan komma av att använda övervakningen för att kontrollera köbildning, nödutrymning med mera. Detta får anses vara till stöd för Flygheds resonemang om att tvångsmedel tenderar att normaliseras och med tiden får nya användningsområden än vad de från början var tänkta till (Flyghed 2000:52ff). De huvudsakliga motiveringarna till behovet av kameraövervakning verkar dock vila på trygghetsaspekten som förväntas komma med kameraövervakningen.

Sammantaget är riskbegreppet centralt i analysen även om begreppet ”risk” i sig inte förekommer i alla ansökningar. Istället omtalas en vagt definierad ”otrygghet”, men det får förutsättas vila på en riskbedömning som innebär att verksamheten, personalen och/eller kunderna upplever en särskilt stor risk eller utsatthet och därmed känner sig otrygga. Risker som kollektiva uppfattningar skapade utifrån kulturell tillhörighet och social tradition enligt vad Lidskog, Sundqvist & Ugglå (2005:10) beskrivit passar väl överens med den sociala process som här benämnts hotbildsgeneralisering vilket även

stämmer med vad som funnits i Brottsförebyggande Rådets trygghetsundersökning (Brå 2007:25). Där framkommer att det i Sverige finns en uppfattning om en ökande brottslighet trots att forskningen inte visar några tydliga tendenser. Denna bild är inte unik för Sverige utan återfinns i ett flertal länder med liknande brottsutveckling som Danmark, Tyskland, England och USA (ibid., 27) vilket talar för att den typ av hotbildsgeneraliseringar som framkommit i de undersökta ansökningarna sannolikt även förekommer i dessa länder.

Exceptionella eller sällsynta brott och hotbilder förmedlas, huvudsakligen genom media, vilket får till konsekvens att närområdet upplevs som otryggare och hotbilder tas för självklara. Kameraövervakning uppfattas i denna kontext som en välkänd och "enkel" metod för att öka tryggheten. Den allmänna uppfattningen om en ökande brottslighet ligger sannolikt till grund för acceptansen av "hårdare tag" inom kriminalpolitiken och även för acceptansen av en expanderande kontrollkultur. Även om den upplevda riskexponeringen inte nödvändigtvis stämmer överens med den faktiska risken för utsatthet så uppkommer krav på mer omfattande riskhantering och därigenom skapas en tolerans för och vilja till utökade säkerhetsåtgärder vilket överensstämmer med Becks (1992:77) resonemang vilket redogjorts för i teorikapitlet.

Allmänna uppfattningar om personalens psykiska välmående är emotionellt laddade motiv till kameraövervakning vilka ofta lyfts fram i uttågarna. Det presenteras dock inte någon bakgrund till huruvida tryggheten faktiskt kan anses öka med övervakningskameror utan detta tas för givet. De resonemang som framförs gällande "trygghet", "säkerhet" och generella hotbilder tyder på en rädsla där kameraövervakning framställs inte bara som den enklaste lösningen, utan även som det medel vilket tas till när andra försök har misslyckats. Detta visar på en stor tilltro till tekniska och situationella lösningar för att hantera en djupgående samhällsproblematik, i det här fallet brottslighetens ursprung. En kritik som riktats mot just situationell brottsprevention är att den endast behandlar symptomen på brottslighet men aldrig den grundläggande problematiken (Lab 2007:209). Om det exempelvis visar sig föreligga en ökad rånrisk i ett område så gör situationella åtgärder som kameraövervakning, säkerhetsdörrar med mera inget åt de förhållanden vilka ligger till grund för den ökade risken även om de rimligtvis försvårar för potentiella förövare och kanske får dem att välja andra, lättare

mål. Genom kameraövervakning och liknande åtgärder tillses i regel endast att den egna verksamheten i så liten utsträckning som möjligt kommer att drabbas.

Privatiseringen av det offentliga rummet är ett tema som bara framkommit tydligt i en enda ansökan av de som har studerats, men då det är ett tema som har uppmärksammats i tidigare forskning ansåg jag det vara relevant nog att inkludera bland resultaten. Den samhällsutveckling som innebär att gränserna mellan vad som är privat dit tillträdet är begränsat och vad som är offentligt dit alla har tillträde verkar suddas ut allt mer. Den moderna människans möjligheter till privata sfärer begränsas inte bara genom kameraövervakningens utbredning utan även genom användandet av PIN-koder, kreditkort, de spår som vi lämnar efter oss på Internet med mera.

Även om jag inte är beredd att sluta mig till de mer dystopiska siorna vad gäller konsekvenserna av ett framtida eller eventuellt nutida övervakningssamhälle kan det ändå konstateras att dagens västerländska samhällen i mångt och mycket är de samhällen som Lofland talat om där främlingar lever bland främlingar och konsekvenserna av detta går igen i denna analys. Den långsiktiga sociala aspekten av den här typen av frågor är något som inte bör hamna i skymundan, vare sig i forskningen eller i media. Flyghed (2000:21) konstaterar att övervakningens kärnfråga i mångt och mycket är huruvida "... det är acceptabelt att vi alla övervakas för att ett fåtal ska förhindras att begå brott." Därför kan det vara värt att påminna om att debatten inte enbart bör behandla frågan om hur vi ska bygga våra samhällen så att vi *kan* leva i dem på lång sikt, en balans krävs också vilken tillåter byggandet av samhällen och städer som vi *vill* leva i.

10. Diskussion

Utöver denna studies empiriska resultat har begreppet *hotbildsgeneralisering* introducerats, ett begrepp som är tänkt att komplettera Flygheds terminologi rörande olika typer av hotbildsnormalisering. Genom empirin har flera exempel på hur hotbildsgeneraliseringar förekommer i ansökningarna kunnat påvisas och detta har kopplats till kameraövervakning som en teknik för riskhantering. Begreppet är inte tänkt att begränsas till denna studie eller detta fält, utan kan användas som ett dynamiskt begrepp vilket beskriver en social process som förekommer inom många av de områden som studeras inom samhällsvetenskaperna.

Studiens empiriska resultat i övrigt är, vilket påpekats tidigare, inte resultaten av någon ”objektiv” analys utan en kvalitativ studie av ett antal utsagor. Detta innebär att studiens resultat är öppna för såväl diskussion som vidareutveckling. Framtida studier vilka berör samma ämnesområde vore intressant att ta del av för att se huruvida de teman som framkommit här även skulle hålla för ett sådant intersubjektivitetstest. Vidare så är studiens frågeställningar intressanta ur ett historiskt perspektiv vilket också är ett av diskursanalysens typiska användningsområden; hur förändras diskursen om kameraövervakning över tid? Kan de resultat vilka har framkommit här anses vara en representativ bild av hur den specifika diskursen om kameraövervakning sett ut under 00-talet, eller är den i realiteten mer splittrad än vad som framkommit här?

De faktorer vilka ligger till grund för hur den lokala diskursen om kameraövervakning produceras och upprätthålls har i likhet med den historiska aspekten fått litet utrymme i denna studie. Särskilt den roll vilken fylls av media och den privata säkerhetsindustrin vore intressant att studera djupare. Kvalitativa studier inriktade på aktörernas motiv och ageranden skulle vara synnerligen intressanta utifrån frågeställningar som berör kunskaper, intryck och uppfattningar vilka ligger till grund för ett upplevt behov av kameraövervakning.

En idé i ett tidigt skede av denna studie var att genomföra kvalitativa intervjuer inom ämnet kameraövervakning och även då inriktad på aktörer. Studier vilka ur ett kvalitativt perspektiv studerar allmänna uppfattningar om kameraövervakning bidrar enligt mig lite till förståelsen för hur fenomenet uppfattas. Frågeställningar av typen ”Anser du att kameraövervakning på allmänna platser bör tillåtas om de är nödvändiga för att förhindra våldsbrott?” eller liknande är för generella för att ge djupgående kunskap och risken är stor att svaren blir väldigt allmänna och intetsägande.

Materialet som legat till grund för denna studie har varit begränsande genom att det endast varit text, färdiga utsagor, vilka har studerats. Dessa texter är i sin tur inte avsedda för studien utan har till syfte att tillse att en önskan om kameraövervakning godkänns av tillståndsmyndigheten. En av diskursanalysens styrkor, avsaknaden av forskarens direkta påverkan på materialet, blir samtidigt en svaghet varför kompletterande metoder kan vara önskvärda. En mer omfattande studie kan innefatta att med bakgrund i de utsagor vilka ansökningarna utgör intervju de aktörer vilka ligger bakom ansökan. Detta skulle även

erbjuda möjligheten att kontrollera huruvida de teman som identifierats här även är de centrala vid en intervju, eller om ansökningarnas form är påverkade av de kontextuella ramarna. Det ter sig rimligt att formen för ansökningshandlingarna som Länsstyrelsen tillhandahåller och formuleringarna i blanketten och i reglerande lagtexter är ramar vilka påverkar ansökningarnas formuleringar och innehåll.

Särskilt relevant är detta i de fall där konsultfirmor inom den privata säkerhetsbranschen anlitas. Då det är samma aktör som formulerar ansökan, lämnar förslag på hur många kameror som skall sättas upp och även tillhandahåller dessa kameror mot ekonomisk ersättning blir det extra intressant ur ett sociologiskt perspektiv att studera motiv, utsagor och ageranden.

11. Källförteckning

- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publications
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina m.fl. (2005): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Brottsförebyggande rådet (2003:11): *Kameraövervakning i brottsförebyggande syfte*, Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Brottsförebyggande rådet (2007:29): *Kameraövervakning och brottsprevention. En systematisk forskningsgenomgång*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva m.fl. (2007): *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber
- Ericsson, Richard V. & Doyle, Aaron (red.) (2003): *Risk and Morality*, Toronto: University of Toronto Press Incorporated
- Flyghed, Janne m.fl. (2000): *Brottsbekämpning – mellan effektivitet och integritet*. Malmö: Studentlitteratur
- Garland, David (2001): *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press
- Innes, Martin (2001): *Control creep*, Sociological Research Online vol. 6, no.3
- Lab, Steven P. (2007): *Crime prevention. Approaches, practices and evaluations*. London: Lexis Nexis
- Lidskog, Rolf, Sundqvist, Göran & Ugglå, Ylva (2005): *Risk, expertis och demokrati*, Göteborg: Göteborgs Universitet
- Lidskog, Rolf (2006): *Staden, våldet och tryggheten*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB
- Lyon, David (1994): *The Electronic Eye. The Rise of Surveillance Society*. Cambridge: Polity Press
- Lyon, David (2002): *Surveillance studies: Understanding visibility, mobility and the phenetic fix*, Surveillance & Society no. 1
- Norris, Clive & Armstrong, Gary (1999): *The Maximum Surveillance Society. The Rise of CCTV*, Oxford: Berg
- Sahlin, Ingrid (1999): *Diskursanalys som sociologisk metod* s. 83-106 i Sjöberg, Katarina (red) (1999): *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*, Lund: Studentlitteratur
- Svensk författningssamling (1998:150): *Lagen om allmän kameraövervakning*

Vetenskapsrådet (2009): *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Tryck: Elanders Gotab

Populärvetenskaplig framställning

Kameraövervakning är idag ett vardagligt inslag för de som vistas i det offentliga rummet; i närbutiken, parkeringshuset, på bussen eller i entrén på väg till jobbet så sitter det en skylt som tillkännager att lokalen är kameraövervakad. Få reflekterar antagligen över denna övervakning, då den har blivit så vanligt förekommande. Antalet tillstånd för kameraövervakning har mer än tredubblats i Sverige sedan 1996, från knappa femtusen tillstånd till över artontusen år 2008 och inget tyder på att denna utveckling kommer att avta.

Ansökningar om tillstånd för allmän kameraövervakning skickas till Länsstyrelsen i det län där övervakningen önskas bedrivas. I ansökan så skall bland annat information om var och hur kameraövervakningen skall bedrivas presenteras tillsammans med syftet för denna och motiveringar till varför den behövs. Formen för de angivna motiveringarna till och det tänka syftet med kameraövervakningen varierar i olika ansökningar, vilket fångade mitt intresse för att studera detta vidare.

Tidigare sociologiska studier rörande kameraövervakning behandlar huvudsakligen denna utifrån ett strukturellt perspektiv. I och med moderniseringen och de allt större och anonymare städerna vilka många invånare bor i så efterfrågas nya former för social kontroll och kameraövervakningen har framstått som en metod för detta. Kriminologer behandlar å sin sida kameraövervakningen utifrån dess effekter på brottsligheten och invånarnas uppfattning om denna med mera.

Med denna studie så ville jag kartlägga hur de aktörer som vill använda sig av kameraövervakning i Göteborgs stad motiverar sitt behov i ansökningarna till Länsstyrelsen, för att därigenom finna gemensamma teman i deras utsagor. Genom att ta ner analysen till detta aktörsperspektiv så hoppades jag kunna bidra med en förståelse för hur kameraövervakningen uppfattas av de som har för avsikt att använda sig av den.

Centralt för studien har varit hur *riskuppfattningar* konstrueras genom människors kultur och medvetande. Kameraövervakningen betraktas som en form av *riskhantering* som vidtas utifrån aktörens uppfattningar om de risker som verksamheten är utsatt för. Det behöver inte handla om verkliga risker; om aktören uppfattar riskerna som verkliga så kommer även konsekvenserna att vara verkliga.

Utifrån riskbegreppet och de ansökningar som har studerats så har begreppet *hotbildsgeneralisering* konstruerats, vilket även är ett av de fyra centrala teman som framkommit i ansökningarna. *Hotbildsgeneralisering* avser hur aktörer motiverar sina behov av extra säkerhet utifrån risker som föreligger för andra aktörer. I materialet så har hotbildsgeneraliseringar över tid, rum och mellan verksamheter funnits där den egna riskuppfattningen baseras på risker som föreligger andra men på oklara grunder antas vara giltig för den egna verksamheten.

Det vanligaste återkommande temat i ansökningarna har dock varit *trygghet*. Även detta är kopplat till aktörernas riskuppfattning, eller åtminstone hur denna framställs. Den egna verksamheten uppges vara särskilt utsatt eller den egna personalen i särskilt stort behov av extra trygghet vilken antas komma med kameraövervakning. I vissa ansökningar så är detta kopplat till övervakningens förväntade brottspreventiva effekter medan dessa ibland inte är beskriven utan tas för givna. Formen på ansökningshandlingarna ges en emotionellt tilltalande ton där övervakningen i första hand handlar om personal och kunders välmående genom trygghet eller att förhindra att personer råkar illa ut. Först därefter nämns materiella skador och ekonomiska kostnader som motiv.

I vissa ansökningar återfinns även ett tema som rör den *praktiska nyttan* med kameraövervakning; denna kan användas för att kontrollera köbildning, antal gäster eller vara till nytta vid eventuella nödutrymningar. Dessa motiveringar presenteras aldrig som det huvudsakliga skälet, istället används de för att ge extra tyngd åt ansökan.

Det sista temat som återfunnits rör privatiseringen av offentliga rum, en process som endast återfunnits i en av de studerade ansökningarna men som är välkänd genom tidigare forskning. I denna process så önskar aktörer att kontrollera vilka som skall ges tillträde till specifika offentliga platser utifrån deras egna kriterier. Att detta tema endast förekommit i en av ansökningarna beror sannolikt på det relativt lilla antalet ansökningar som har studerats. Det kan även vara så att ämnet är relativt tabubelagt och att aktörer som ändå eftersträvar detta försöker att åstadkomma det på andra vägar.

Sammanfattningsvis så visar aktörernas utsagor på en stor tilltro för kameraövervakningens möjligheter och användbarhet. Att låta subjektiva riskuppfattningar och tekniska lösningar styra samhällsutvecklingen är dock

problematiskt, och de grundläggande orsakerna till brottslighet och otrygghet riskerar att hamna i skymundan. Snarare än att bygga samhällen på ett sätt så att vi *kan* leva i dem så bör vi eftersträva samhällen som vi *vill* leva i.

Peter Hellström

Göteborg 2010-01-07